

BERDAQ BAQSI MEKTEBINEN SHIQQAN BAQSILARDIŇ ATQARIWINDAĞI QOSIQ NAMALAR

A'limbaev Kamalbay Amanbaevich

Berdaq atındağı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti studenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10574483>

Annotatsiya. Bul maqalada Berdaq baqsi mektebi dástúri, baqsi mektebinen shiqqan baqsılardıń atqariwindağı qosıqlar hám dástanlar haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: dástúr, baqsılar, repertuwar, awızsha hám jazba .

МУЗЫКАЛЬНЫЕ ПЕСНИ В ИСПОЛНЕНИИ БАХШИ ИЗ ШКОЛЫ БЕРДАК БАХШИ.

Аннотация. В данной статье рассказывается о программе школы Бердак Бахши, песнях и эпосах в исполнении бахши школы Бахши.

Ключевые слова: программа, уроки, репертуар, устная и письменная речь.

MUSIC SONGS PERFORMED BY BAKHSHIS FROM THE BERDAK BAKHSHI SCHOOL

Abstract. This article talks about the program of the Berdaq Bakhshi school, songs and epics performed by Bakhshis from the Bakhshi school.

Key words: program, lessons, repertoire, oral and written.

Belgili alim Qabil Maqsetov “Dástanlar, jirawlar, baqsılar” atli kitabında Biz “Ashiq Nájep” dastaniniń Qaraqalpaqsha versiyasiniń payda bolıwın Berdaq baqsi atı menen baylanstıradı ekenbiz, al Qaraqalpaq xalıq poeziyasındağı “Qiz Múnayim” atlı qosıqtı oniń Qaraqalpaqsha orginal teksti menen namasında shubhasız Berdaq baqsi atına ótkeriwge boladı. Usi qosıqtıń tekstinde, namasında Berdaqтан úlgi bolip Hurlimanğa jetken. Hurliman bul qosıqtı ózinshe jetilistirip Qarajánğa miyras etip qaldırған. Qarajan baqsiniń ózide bul qosıqtıń sózinde, namasında birinshi aytqan Berdaq bolған anamız sóy dep aytatuğın edi.

Al Hurliman bolsa ózinshe bir usil menen aytatuğın edi, dep maqullaytuğın edi. Al óziniń aytqan “Qiz Múnayim” namasın solardıń úlgisi dep tastıyıqlaytuğın edi. Qarajan baqsiniń aytıwına qarağanda Hurliman bir neshe namalarda qosıq aytqan, biraq oniń eń jaqsı kórgen namaları “Qiz Munayim” “Sanalı keldi” bolған.

Hurlimanniń eń jaqsı kórip aytatuğın dastanlariniń biri “Góroğli” dastaniniń “Bázirgen”, “Qirmandalı” bólimleri bolған .

Berdaq baqsi mektebine harakterli bolған batirliq, mártlik dosliqti jirlaw Hurlimanniń repertuarında “Bázirgen” dastaniniń Qarajan baqsiniń eslewinde “Bázirgen” dastanında aytilatuğın Aysultanniń

“Bunnan keter bolsam ata Bázirgen diydar qiyametke qalsa náylermen ğish jigitle, Bázirgendi náyledińiz”, “Basli meni qanxorimniń eline”, “Góroğlini bilermiseń”, “Ağam topraq bolған jayğa jetistim” degen qosıqlarin, sondayaq Góroğliniń “On segiz arshin at mindim, attan armanim qalmadı”, “Zor Bázirgenge ushradim”, “Námárt Góroğli men boldim”, “Yıǵlama Aysultan aǵań bolayın”, Bázirgenniń “Márt oğliman, “Bir basqa bir ólim bardi, qosıqlarin Hurliman jan endirip aytatuğın bolған .

“Qirmandáli” dastanida qara sóz benen qosıqlardida Hurliman kóterińki yosh benen aytatuǵın bolǵan. Ashıqlıq, mártlik, sózge sheshenlik, sázendelikti, hátte qızlardıń palwanlıǵın sóz etetuǵın bul dastan Hurlimanǵa ayırıqsha unǵan. Batır qız, sheshen qız, shayır qız, sázende qız Hurlimannıń ideyası bolǵan .

Berdaq baqsı mektebi dástúri menen ushlasıp atırǵan sabaq bar.

Dastannın bul bólimindegi Góroǵlınıń awzınan aytilatuǵın “ Bizge nazlı yardan xabar kelipti, nazlı yar suw ber isheli”, “O Qumar kózli yar kórindi”, “Ópsem lábiń qana-qana”, “Qanat baylap uship keldim”, “Bergen wádeń push boldima”, “Ne dersen”, Aǵa Yunustıń “Alsań násiyatim ketme Góroǵlı” Qirmandalıńıń “Túsh óziń suwdan ishe ber” Ashıq Aydinnıń “Wáde etken gel yarım, iqrara kózim tústi“ qosıqları Hurlimannıń eń jaqsı kórip aytatuǵın qosıqları bolǵan, ol bul qosıqlardı ózine tán, basqa baqsılardı usatpastan óz awılına sheberlik penen atqarǵan .

Hurlimannıń repertuwarında birqansha dástanlar, qosıqlar, namalar, bolǵan boliwi múmkin. Bul waqıtı menen izertleniwi kerek . Hurliman Berdaq baqsı mektebiniń iri wákili, Berdaqtıń baqsıshılıq dástúrin tikkeley dawam etiwshi óziniń epikalıq repertuwarınıń tereń xalıqlıq baǵdarı menen qaraqalpaq baqsıshılıq iskustvasına úlken úles qosqan baqsı.

Óziniń repertuwarı menen tikkeley Berdaqtıń ustazlıǵında hám jaqınnan kómeginde miynetkesh xalıqtı joqarı estetikeliq sezimlerde tárbiyalawdaǵı Hurlimannıń baqsıshılıq xızmetleri xalqımızdıń yadında mángi saqlanadı. Buǵan dálil: Balası Qarajan baqsını ullı ataqlı baqsı dárejesine jetkerip tárbiyalawı hám xalqımızdin suyikli n baqsısı bolıp jetilisiwinde hám Qarajan baqsınıń ataqlı sazende hám baqsı Aytjan Xojalepesovti xalıq súygen sazende hám baqsı bolıp taniliwında ustazlıq etkenin xalıqımız olardıń baqsıshılıq ónerinen shertken sazinan jaqsı bileđi.

Xalıq shayırlarınıń Berdaqtı táriyplewleri

Qaraqalpaq xalqında, sonıń ishinde shayırlarımızda xalqımızdıń súyikli ullarınıń biri retinde Berdaqtıń atın bárqulla ulıǵlaǵanı bizge belgili.

Berdaq edi shayırlardıń danası,

Sózine iyildi adam balası.

Yamasa: Neshshe sózler aytti qoriqpay zalimnan ,

Shayırlıqta ótpes Maqtumqulı onnan, - dep Berdaqtıń qaraqalpaq xalqına eń qádirli shayır ekenligin aytqan edi.

“Qırǵzdıń Alatawında shoqqılar kóp. olardıń birewleri biyik bolsa, basqaları onnanda biyik . Xalqımız usı bálent shoqqılardı

“Tuǵ shoqqı”, yaǵniy “Tuw shoqqı”, - dep ataydı. Berdaqta kóp milletli tuwisqan ádebiyatımızdıń tuw shoqqılarınıń biri” – dep bahalaǵan edi. Berdaqtıń shıǵarmaları 1940 – jıldan baslap baspa sózde jariq kóre basladı .

Kele – kele Berdaqtıń dóretpeleri Ózbek, qırǵız, qazaq, túrkmen, rus, gruzin, tatar, noǵay, bashqurt hámde basqa xalıqlar tillerine awdarıldı

Qaraqalpaq xalıq shayıri Abbas Dabiylov “Berdaq haqqında qos qosıq”, (1950) , S . Nurimbetov “Berdaq shayır” ,(1950) atlı qosıqların al

J. Aymurzaev “Berda” atlı muziykali dramani dóretti. Sonday–aq Ibrayim Yusupov, T Jumamuratov, Nawrız Japaqov hám taǵı’ basqa kóplegen shayırlarda Berdaqtı táripleđi .

Abbaz Dabilov

Xaliq ushin jirladin hár túr sóz benen,
Qiyalap kóp qarap algır kóz benen,
Ájiniyaz, Berdaqtan qalğan iz benen,
Qosiq stillerin tapqan shayirsañ
- dep Berdaqti bárshe Qaraqalpaq shayirlardin ustazi sipatında táriypleydi .
Shayirdin “Berdaqqa” atli shıǵarması -áńǵ- qatardan ibarat bolip , onin :
Sari kirpik shapan, belinde túrme,
Ayaqta aq pushta, basta shógirme,
Súwrette shekelep, duwtari bizge,
Ózi shıqtı qalem bolip Berdaqtin – degen qosiq qatarlarinan
Berdaq oyi, Berdaq obrazi, kóz aldiná keledi.

“Ala Moynaq duwtar, gúmis shaptirǵan,
Bes barmaqqa on túrt perde tuttirǵan,
Namlari tistin suwin juttirǵan,
Shákirtleri toyǵa keldi Berdaqtin.

Shákirt dep oylamañ Japaq , Eshjandi,
Aytıp tur Berdaqtan qalğan dástandi,
Jañlatıp hawazi, jerdi aspandi,
Aqlıǵı’ Qarajan bizde Berdaqtin.

Sunday – aq qaraqalpaq shayirlari ishinen S. Nurimbetovta Berdaqqa arnap “Berdaq” poemasin dóretti. Usi poema Berdaq tuwrali jazılǵan kólemli shıǵarmalardin bolip esaplaniladi. Qyasi jaziwshi, shayir shıǵarmaların oqıp qarasaqta, Berdaq tuwrali pikir aytpaǵan, onin ádebiy miyrasinan nár almaǵan sóz zergerin tabiw qiyin. Olardin barliginińda Berdaqti ustaz, kórkem sózdin sheberi , dep bahalaydi.

“Dáwletyarbek dástani”

Qaraqalpaq xalqinin ataqli baqsisi Qarajan baqsi “Dáwletyarbek” dástani Berdaq baqsinin repertuwarında tiykarǵı orindi tutqanın aytqan. Dástan XVIII ásirde Qońıratqa waqiyaga baylanisi Aral ózbekleri arasında dóregen bul dástan awızsha hám jazba túrde Xorezm ózbeklerine , Túrkmenler arasına, Manǵışlaq tásirinde taralǵan . XIX ásirde Qońıratlı kátipler Abdulla bashmaq t. b. dástaninin qol jazbaların kóbeytip el arasına taratqan.

Arallı ózbek baqsilari, qaraqalpaq, túrkmen baqsilari bul dástandi úyretip alıp xalıq arasında aytıp júrgen.

Usi dáwirde jasaǵan Berdaq Qońıratqa kóp kelip el aralap baqsishiliq etip turǵan. Ataqli Arzi baqsi menen dos bolip birge merekeler sawisqan.

Qarajan baqsidan 1939 – jili Sádirbay Máwlenov, Shámshet Xojaniyazovlar tárepinen jazıp alıǵan “Dawletyarbek” dástaninin Berdaq úlgisi uliwma syujet liniyasi boyınsha Qońırat ózbek baqsilari hám túrkmen baqsilari varyantlarına usaǵani menen mazmuni hám formaqsı, Vara sózi, qosıqlari boyınsha qaraqalpaq milliy versiyasin qurap turadi.

Soğan qarağanda Berdaq bul dástanniń qaraqalpaqsha versiyasınıń payda bolıwında oğada úlken tvorshestvalıq miynet etken dewge boladı. Ol ózi qayta islegen bul varyanttı (úlgini) qızı Húrlimanğa úyretken. Húrlimannan Qarajan úyrenip aytıp júrgen.

Dáwletyarbek dástanınıń qaraqalpaqsha versiyasınıń mazmuni ózbekshesi hám túrkmenshesi menen salıstırғanda waqıyalarınıń basqasha qara sóz benen qosıqlarınıńda biraz usaslıqlarına qaramastan, óz aldına dúzilgenin kóremiz. Misali: Ózbekshesinde Dáwletyar Eshmurat Qayıptıń ulı, Xiywa xanға Sarxush atın bermegeni ushin jamanatlı bolıp, Qonıratтан shıǵıp Túrkmen arasına ketedi. Al Qaraqalpaqshasında Dáwletyar jetim bolıp baylardıń esiginde xızmet islep, anasınıń bergen biyesinen Sarxush degen tay tuwılıp, ol shapqısh at bolıp barlıq toyda ozıp júredi. Túrkmenlerdiń Allayar degeniniń toyında da Sarxush ozıp shıqqannan keyin xan dáwletyardi jamanatlı qılıp, oni óltirip, atın almaqshi boladı. Dáwletyar usinnan keyin atasınıń dostı, Qizilbaslarға jaqın jerdegi basqa bir túrkmen taypalari – Mámedjan sárdardıń eline baradı.

Dáwletyardiń bul joldaǵı waqıyalari, Mámedjan sárdarға bariwi, olar menen birge Iran shaxlarına qarsi gúresi, zindanға túsiwi, baqsishiliǵı, shayirshiliǵı, sazandeligi menen eline aman – esen qaytiwi Qarajan baqsi bergen Berdaq úlgisinde óz aldına súwretlenedi.

Xanniń zulimligina qarsi turatuǵın xalıqlardıń, qáwimlerdiń doslıǵın ardaqlaytuǵın, óz elin shin júreктен súyetuǵın baqsishiliqti, shayirshiliqti kásip etken Dáwletyarbek obrazi Berdaqtiń ideyalına, júregine jaqın bolǵan. Sonliqtanda oni óziniń repertuarına kirgizgenine hesh qanday shubhalaniwǵa bolmaydı.

Ásirese dástandaǵı tuwǵan jerdi, tereń súyiwshilik sezimleri menen jaryalaytuǵın Dáwletyarbektiń óz elin maqtap Iran shaxı aldında aytqan Ájiniyaz Morivin eske túsiretuǵın sózlerinde Berdaq redaksiyasi kórinip turadı:

Men aytayın biziń eldiń dástanın,
Qazaq, Qaraqalpaq ellerim bardi.
Men aytayın biziń eldiń dástanın,
Urgenish jurtınday ellerim bardi.

Dáryaniń árwaǵın maqtap diyerler,
Atlanganda tilla shekpen kiyeler,
Atiniń júklerin Zerbap diyerler,
Atiniń Zerbaptan júnlери bardi.

Suwǵa barsa besi oni qosilar,
Óńirine monshaq túyme asilar,
Sallaniship anda háwiri basilar,
Qas qaqqanda anıq nazlari bardi.

Qaraqalpaqtiń klassik shayiri Berdaq shayirshiliq penen baqsishiliq ónerin joqari basqishqa kótergen baqsi bolǵan. Ol “Ashiq – Nájep”, “Dáwletyarbek” dástanların qayta islep qaraqalpaqsha versiyasin islew menen birge “Góroǵlı” dástanınıń “Qirmandalı”, “Bázirgen” bólimlerin júdá jaqsi kórip aytatuǵın bolǵan.

Joqaridađı dástanlardi Berdaqıń teńlewi óz repertuarına kórgiziwi belgili dárejede qayta islep qaraqalpaq xaliq dástanlari dárejesine kóteriwge úles qosqan baqsi bolǵanlıđı ilimpaz alimlarimizdıń miynetlerinde anıq kórsetilgen.

REFERENCES

1. Тажетдинова С. М., Худайбергенова Г. Ж. Формирование музыкальной культуры студентов // Молодой ученый. – 2018. – №. 47. – С. 380-382.
2. Тажетдинова С. М. Народные песни как фактор развития личности учащихся // Вестник Курганского государственного университета. – 2018. – №. 3 (50). – С. 62-62.
3. Тажетдинова С. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ МУЗЫКАНТОВ К МУЗЫКАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ // Цифровая экономика и управление знаниями: проблемы и перспективы развития: сборник научных трудов II Международной научно-практической конференции. – Киров, 2021. – 245 с. – 2021. – С. 105.
4. Тажетдинова С. САМОПРЕЗЕНТАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ТРУДОУСТРОЙСТВА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА // Цифровая экономика и управление знаниями: проблемы и перспективы развития. – 2021. – С. 110-112.
5. Tajetdinova S. M. MUZIKA TÁLIMINDE AXBOROT HÁM PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIŃ NÁTIYJELILIGI // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. NUU Conference 1. – С. 275-277.
6. Mnajatdinovna T. S. Pedagogical Skills in Teaching Music // JournalNX. – Т. 7. – №. 11. – С. 172-174.
7. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY // Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
8. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY // Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
9. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence // Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
10. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY // Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
11. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
12. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
13. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT // Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
14. Tajimuratova S. CONCEPT OF FURTHER DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE IN UZBEKISTAN // Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 251-254.

15. Omarova A. SCHOOL CHEERS THROUGH MUSIC PROFESSIONAL DIRECTION //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 151-8. 8.Omarova A. SCHOOL CHEERS THROUGH MUSIC PROFESSIONAL DIRECTION //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 151-156.
16. Омарова А. ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ МУЗЫКАЛЬНОГО УРОКА.
17. Abatbayeva U. INITIAL LEVEL OF STUDENTS'MUSICAL CREATIVITY DEVELOPMENT //Modern Science And Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 323-326.
18. Абатбаева У. А. Арт-Педагогические И Арт-Терапевтические Технологии, Методы Пребывания В Образовании, Формы И Инструменты //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 40. – С. 496-498.
19. Чаршемов Ж. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕК КИНОМУСИҚАСИ //Вестник музыки и искусства. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 16-22.
20. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 818-821.
21. Abdikarimova, I. (2023). ORTA AZIYADAGÍ OYANÍW DÁWIRI. Вестник музыки и искусства, 1(2), 161–163
22. Чаршемов, Ж. (2023). МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕК КИНОМУСИҚАСИ. Вестник музыки и искусства, 1(2), 16–22
23. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-273.